

**VROEGE OPVOERINGEN VAN G.B. SHAWS MRS. WARREN'S
PROFESSION (1894) IN DE KONINKLIJKE NEDERLANDSE
SCHOUWBURG TE ANTWERPEN**

Oskar WELLENS

Zoals de meeste van Shaws eerste stukken werd *Mrs. Warren's Profession* (1894) niet meteen als opvoerbaar beschouwd. Omdat hij geen theaterdirecteur bereid vond dit stuk, dat een taboe-thema als professionele prostitutie behandelde, op te voeren, besloot Shaw in 1902 een privé-voorstelling te organiseren in de New Lyric Club, Londen. Na de tweede opvoering werd het stuk door de officiële toneelcensor op morele gronden verboden. Het was pas in 1925 dat *Mrs. Warren's Profession* zijn eerste Britse openbare vertoning kreeg. Ook in de Verenigde Staten, waar Shaw in het algemeen een ruime belangstelling genoot, verging het *Mrs. Warren's Profession* niet beter: na een opvoering in New Haven, Connecticut in 1905 - in feite de wereld-première - verbood de lokale politie verdere voorstellingen. In hetzelfde jaar leidde een produktie in New York tot de arrestatie en de vervolging van de hele bezetting. Alleen in Duitssprekend gebied kon Shaw vanaf 1903 rekenen op een massale belangstelling voor zijn werk, inclusief *Mrs. Warren's Profession* dat in 1906 voor het eerst in het Duits werd gespeeld in Wenen. In Parijs kwam de eerste Franse vertoning pas in 1912.

Dat *Mrs. Warren's Profession* ook werd opgevoerd in Antwerpen in de herfst van 1909 bleef totnogtoe onopgemerkt bij onderzoekers geïnteresseerd in de receptie van Shaws werk, alhoewel Shaw zelf in een brief van 24 januari 1910 aan zijn Franse vertaler Augustin Hamon duidelijk alludeert op dergelijke Antwerpse voorstellingen (1). Theateraankondigingen en recensies in de eigentijdse Antwerpse pers bevestigen dat *Mevr. Warren's bedrijf* inderdaad werd opgevoerd in de Koninklijke Nederlandse Schouwburg op 27 oktober en op 3, 7, 10 en 21 november 1909. Deze data worden ook vermeld op de affiches die de voorstellingen van het werk aankondigen (2).

Het is de bedoeling van dit artikel wat licht te werpen op de produktie van deze tot wel baanbrekende Vlaamse vertoningen alsook op de receptie die zij genoten vanwege Antwerpse toneelrecensenten.

Om te beginnen verbaast het misschien dat de KNS in 1909 de bereidheid vertoonde om een modernistisch en zelfs provocerend werk als *Mrs. Warren's*

Profession te presenteren. Gedurende decennia had dit gezelschap niet bepaald een vooruitstrevend repertoire gebracht; het speelde grotendeels draken en vertalingen van Franse vaudevilles en Duitse „Possen”. Weliswaar had Frans van Doeselaar, die van 1882 tot 1906 als directeur fungeerde, geleidelijk op woensdagavond stukken geprogrammeerd die op een veeleisender publiek mikten, maar het was tijdens het aantreden van het duo Fr. Van Laar en G. De Lattin als directeurs in 1906 dat ernstige pogingen werden ondernomen om het niveau van de gespeelde stukken en de speelstijl op te drijven. Met dit doel werd een beroep gedaan op de vooruitstrevende acteur-regisseur Arie van den Heuvel die, opgeleid aan de Amsterdamse toneelschool, van 1896 werkte voor de Gentse schouwburg waar hij O. De Gruyter had gevormd. Bovendien werden recente buitenlandse dramaturgen op het repertoire gebracht zoals Gerhard Hauptmann, Max Halbe, Hermann Sudermann, Ibsen, etc. Het is dan ook in het licht van dit vernieuwend beleid dat de opvoering van *Mevr. Warren's bedrijf* in de KNS moet gezien worden (3). De naam van Shaw als dramaturg van formaat was trouwens bij toneeladepten van het Continent voldoende bekend. Zoals reeds vermeld, had zijn oeuvre vanaf 1903 de Duitssprekende en daarna de Scandinavische landen veroverd (4). Ook het Brussels Franstalig publiek had reeds met Shaws dramatisch talent kennigemaakt, want in 1907 bracht het Théâtre du Parc de eerste Franstalige *Candida* op de planken (5). De keuze van het controversionele *Mevr. Warren's bedrijf* diende ook niet verantwoord te worden, want in tegenstelling met vele andere landen kende België geen officiële censuur.

Alhoewel zijn naam op de affiches niet voorkomt, weten we uit recensies van de opvoering dat Van den Heuvel de regie voerde. In een voorbeschuiving op de opvoering verschaft een kritisch medewerker van het theatertijdschrift *De Gazet. Lucifer* in het nummer van 23 oktober 1909 interessante achtergrondinformatie over de voorbereiding van het stuk. Hij beweert dat Shaws werk „op de meest gebrekkige wijze” werd ingestudeerd omdat Van den Heuvel - „de competente misleider van het gezelschap” - te veel zou „schoolmeesteren” en „het laatste spoor van oorspronkelijkheid bij de artisten” zou uitwissen, maar dat dezen hiertegen in opstand kwamen. Verder vernemen we hier dat Van den Heuvel op zaterdag 16 oktober in Rotterdam een voorstelling van *Mevr. Warren's bedrijf* bijwoonde in een regie van Willem Royaards (6) en „ondervond hoe hij heelemaal verkeerd was in de opvatting van het stuk en deszelfs interpretatie”. Wat er ook van zij, zoals kon verwacht worden van een aanhanger van Stanislawski, opteerde Van den Heuvel voor een beheerste, realistische speelstijl en een sober decor, wat door het merendeel der recensenten werd gewaardeerd. De theateraffiches vermelden eveneens de rolbezetting waaruit blijkt dat de vaste kern van het toenmalig KNS-gezelschap, die reeds onder Van Doeselaer actief was, het stuk op de planken bracht. Vooral Mina Dilis-Beersmans, die mevrouw Warren speelde, had ervaring in de interpretatie van

vrouwelijke titelrollen van moderne buitenlandse stukken. Zo had zij Nora gespeeld in Ibsens *Poppenhuis* (1879) en mevrouw Alving in zijn *Spoken* (1881); zij trad ook op als Magda in Sudermanns *Het ouderlijk huis* (1893) en als Rosa Bernd in het gelijknamige stuk (1903) van Hauptmann. Lode Monteyne noemt haar „een der merkwaardigste actrices van haar tijd” (7). Zoals we verder zullen zien, oogstte zij een bijzonder groot succes met haar uitbeelding van mevrouw Warren.

De Nederlandse vertaling was van de hand van Josine Adriana Simons-Mees (1863-1948), een in die tijd vrij bekende Rotterdamse dramaturge die in 1908 haar versie van het stuk had gepubliceerd in Amsterdam. Haar tekst werd door de criticus van *De Gazet. Lucifer* op de korrel genomen wegens zijn als te Hollands bevonden versie. Nog volgens deze aankondigingen, en ruimschoots bevestigd in de kritische commentaren, lokten de opvoeringen een grote toeloop. De derde affiche spreekt over „een overgroot succes”, waardoor twee bijkomende voorstellingen op zondag nodig waren en andere reeds geplande stukken werden afgevoerd. Het is bovendien betekenisvol dat de eerste vertoning - sommige bladen spreken van een „galavoorstelling” - werd bijgewoond door de Britse consul in Antwerpen, Sir Cecil Herstlet, en de tweede door de Antwerpse burgemeester, wat toch aantoonde dat de opvoering van *Mevr. Warren's bedrijf* in Antwerpen geen alledaags toneelvenement was. Trouwens de aankondigingen in de pers hadden niet in geringe mate bijgedragen tot het wekken van een meer dan gewone belangstelling voor het stuk. *Le Matin d'Anvers* (27 oktober) (8) beschrijft Shaw als „un des chefs socialistes les plus connus en Angleterre” wiens toneelstukken de gave hebben „de soulever d'ardentes polémiques”. Van *Mevr. Warren's bedrijf* zelf zegt dit blad dat het een „oeuvre sensationnelle” is. *De Gazet van Antwerpen* (27 oktober) verwijst naar „eene galavertooning... die zeker veel volk zal lokken”. *Anvers-Bourse* (26 oktober) betitelt het stuk als „la pièce fameuse de Bernard Shaw”. *Le Nouveau Précurseur* (28 oktober) voorspelt dat *Mevr. Warren's bedrijf* „sera certainement un grand succès de curiosité”.

Laten we nu even de krachtlijnen van de kritische commentaren op de voorstelling onderzoeken. Vooreerst dit: terwijl alle geconsulteerde periodieken *Mevr. Warren's bedrijf* nadrukkelijk adverteren, brengen niet alle een recensie. De meeste commentatoren blijken goed ingelicht over de groeiende reputatie van Shaw als dramaturg, over zijn triomfen in Duitsland, en over zijn moeilijkheden met de Britse censuur. Verder wordt in de meeste recensies ruime aandacht besteed aan de intrige, wat ik hier buiten beschouwing laat. Wat volgt is een selectie van wat ik de meest treffende uitspraken in deze commentaren acht.

„Yorick” van *Le Matin* (28 oktober) omschrijft het stuk als „une violente satire

**B.
B.-B.**

Antwerpsche Brouwerij van de Naamloose Maatschappij der Brouwerijen

BAVARO-BELGE

Telefoon 601 - 114, Plantijnlei, Oost, 114 - Dagelijksche dienst.

**B.
B.-B.**

Antwerpsche Brouwerij van de Naamloose Maatschappij der Brouwerijen
Bavaro-Belge
 De Gezondste, De Best Bismalde Bieren van het Land.
 Bieren op Vaten en Flesschen.
 Deel: Pilsen, Munich, Gersten en Speciaal
 KENNEDYER aan fr. 0.12 de flesch

Koninklijke Nederlandsche Schouwburg van Antwerpen

Opening der Bureau's :
Zondag om 6 1/2 ure
In de week om 1 1/2 ure.

Bestuur: G. DE LATTIN en FR. VAN LAKE
Telef. Bestuur 4718. Telef. Schouwburg 489

Begin der Vertooning :
Zondag om 7 ure.
In de week om 8 ure.

1ste Vertooning van het
Algemeen Abonnement

Woensdag 27 October 1909

2de Vertooning der
Tweede Abonnementmaand

GALAVERTOONING

Eerste opvoering van :

Mevr. Warren's bedrijf

Tooneelspel in 4 bedrijven. naar het Engelsch "Mrs Warren's Profession",
van Bernard Shaw.

Vertaling van Mevr. J. A. Simons-Mees.

Mevr. Warren
Vivie, haar dochter
Dominic Gardner

Mev. M. Döle
M. Janssens
Heer M. Molleman

Frank, zijn zoon
Jhr. Crofts
Fred, een architect

L. Berrijn
K. Van Rijn
J. Döle

Donderdag 28 October 1909

Vertooning buiten Abonnement

(Vrijblijven en Diplomas niet geldig).

ingericht door den "Vrijen Burgersbond van Antwerpen".
DE KWADE HAND

Drama in 4 bedrijven van Lodewijk Scheltjens.

DAARNA :

HUN EERSTE REIS

Blijspel in één bedrijf van G. De Lattin.

om: 'Zie hoorrijde.

Zondag 31 October, om 2 ure

Eerste Volksvertooning aan halven prijs

met geldelijken steun van het Gemeentebestuur. Opvoering van

DE KWADE HAND
's avonds om 7 ure

DE DIEF en JAN DWARS

Maandag 1 November (Allerheiligen) om 7 ure
EENE MISDADIGE en HUWELIJKSMARKT

Ter Studie: Miquette en hare Moeder

Antwerpsche Brouwerij van de Naamloose Maatschappij der Brouwerijen
Bavaro-Belge
 Deel: Pilsen, Munich, Gersten en Speciaal
 KENNEDYER aan fr. 0.12 de flesch
 Antwerpen, Tentoonstelling van 1895
 Eerste Prijs Klasse 1905
 Tentoonstelling Antwerpen 1907
 Eerste Prijs Klasse 1907

**B.
B.-B.**

Antwerpsche Brouwerij van de Naamloose Maatschappij der Brouwerijen

BAVARO-BELGE

Telefoon 601 - 114, Plantijnlei, Oost, 114 - Dagelijksche dienst.

**B.
B.-B.**

des préjugés de la bourgeoisie anglaise et un plaidoyer pour une vie sociale plus vraie plus indépendante, plus soucieuse de ses responsabilités". Bij de bespreking van de personages merkt hij op dat geen van hen op enig medeleven vanwege de toeschouwer kan rekenen; „c'est de la racaille", meent hij, maar „ils sentent ce qu'ils se disent et font ce qu'ils pensent". *La Presse* (1 november) geeft toe dat het *Mevr. Warren's bedrijf* niet ontbreekt aan „vigueur et de réelles qualités dramatiques", maar betreurt toch dat het spel zich situeert in „un monde peu intéressant, et d'une mentalité trop déplorable pour que nous puissions louer le choix de cette intrigue tout à fait spéciale." In een volgende bijdrage (8 november) gaat dezelfde anonieme recensent wat verder in op Shaws satirisch talent dat hij ondergeschikt vindt aan dat van Swift, Sheridan, Byron en „du peu recommandable Oscar Wilde". Toch looft hij in *Mevr. Warren's bedrijf* Shaws „généreux héroïsme" om „la vérité crue" de maatschappij voor te spiegelen. „Fides" van *Le Nouveau Precurseur* (28 oktober) vat zijn indruk van *Mevr. Warren's bedrijf* als volgt samen: het is „une pièce for intéressante, fort curieuse, et pas du tout immorale, malgré le sujet et malgré certains détails". „Flip" van *De Nieuwe Gazet* (29 oktober) karakteriseert het stuk als „handel in blanke slavinnen, of in ieder geval toch iets dat er goed op trekt". Zijn algemeen oordeel luidt als volgt: „Wat voor alle ander goeds van dit stuk gezegd moet worden, zal wel zijn dat het interessant is. In het teekenen zijner karakters is Bernard Shaw geheel gebleven buiten de konventioneele begrippen van goed en kwaad op het tooneel en zijn stuk had dan ook een vreemden, ik kan niet zeggen aangenamen nasmaak". Deze criticus oppert bezwaren tegen de opbouw van het stuk omdat hij die „zeer zwak" vindt, een uitspraak die hij als volgt verantwoordt: „Om zijn menschen op en af de scène te krijgen, moet de schrijver zijn toevlucht nemen tot middeltjes die zelfs Van Peene-zaliger versmaad zou hebben. Ieder tooneel staat flink op z'n eigen, doch de helft van den tijd is er zelfs geen haak en geen oog aan om ze aaneen te houden". Toch vindt hij *Mevr. Warren's bedrijf* een „hoogstbelangwekkend werk". Ook de bekende theatertijdschriften *Het Nederlandsch Toneel* en *De Gazet Lucifer* besteden opmerkelijke aandacht aan de opvoering. „A.M." van het eerstgenoemde opent zijn kritiek met de volgende algemene indruk van het stuk: „Eigenaardig, interessant in de hoogste mate, en toch niet verkwikkelijk; vreemd, raar en toch niet nieuw; boeiend, soms wel aangrijpend, niettegenstaande het gebrekkige zelfs vaak stuitend gebrekkige van zijn bouw. Een vlijmschep pamflet, een ongenadige satyre, een glansrijk paradoxaal pleidooi voor de uitbaters der openbare ontucht - maar een zwak, onhandig in mekaar gedraaid theaterwerk". Ook deze recensent rekent verder af met de vermeende structurele defecten van het stuk die hij wijt aan Shaws onvermogen om de ene scène vlot aan de andere te koppelen. „L.K." van *De Gazet. Lucifer* (30 oktober) brengt een biezonder uitvoerige commentaar die zich vooral toespitst op de vertoning (zie verder). In een openingsparagraaf verwijst hij naar Shaws pogingen om met de medewerking van J.T. Grein en in navolging van Ibsen het theater in

Engeland grondig te vernieuwen door „conventie en leugen” te bestrijden. Over de personages zegt hij: „Men zoekte daarin geen edele, - vooral geen theatraal edele karakters... Shaw's personen zijn getekend naar het model van de personen van Ibsen: - streng naar de natuur. Zij handelen naar gelang de omstandigheden waarin zij geplaatst zijn”.

Wat het oordeel van deze Antwerpse theaterrecensenten over de vertolking betreft, hier overheerst oprechte lof voor de prestatie van de acteurs. *Le Matin* zegt dat „L'interprétation a... été supérieure”. Vooral Mevr. Dilis in de rol van Mevrouw Warren wordt geprezen als „superbe” ondanks het feit dat ze bij de première zwaar verkouden was. Ook Magda Janssens als Vivie wordt met superlatieven onverladen: haar spel is „une création vraiment remarquable”. *La Presse* is wat minder uitbundig, maar vindt toch dat de acteurs „ont convenablement rendu les rôles féminins”. *De Nieuwe Gazet* zegt dat het KNS-gezelschap Shaws stuk „glansrijk” heeft vertolkt, eraan toevoegend: „Het is lang geleden dat we in onzen schouwburg nog zoo 'n gaaf werk bewonderd hebben”. Ook deze criticus looft Mevrouw Dilis' prestatie: ze heeft van de titelrol „een schitterende creatie” gemaakt. *Volkstribuun* beschrijft Dilis als „een uitmuntende mistress Warren”. *Het Nederlandsch Tooneel* zegt over de vertolking: „Flink voorbereid, goed begrepen. Degelijk solied, mooi in den stijl”. Alleen „L.K.” van *De Gazet. Lucifer* heeft nogal wat aanmerkingen. Hij meent dat *Mevr. Warren's bedrijf* te veel als een tragedie is opgevat, terwijl volgens hem het stuk een „geweldige satire” is. De interpretatie van Dilis vindt hij te „deklamatorisch” en hij wenst „meer intimiteit, meer soberheid”. Bovendien wordt de vertolking gehinderd door „onzekerheid” wat hij wijt aan te weinig repetities. Verder heeft hij bezwaren tegen de enscenering met het besluit: „Er is, bij de monteringen, met zeldzaam onverstand gewerkt”.

Over de reactie van de talrijk opgekomen toeschouwers worden we in deze verslagen ook ingelicht. Om een paar getuigenissen te citeren, *Volkstribuun* schrijft dat de hoofdactrices „door de geestdriftige aanwezigen levendig toegejuicht en met bloemen begiftigd” werden. „Yorick” van *Le Matin* heeft het over een Antwerps publiek dat aan de opvoering „un accueil plutôt chaleureux” gaf, waarbij het „plusieurs rappels après chaque acte” vroeg.

De voorgaande bladzijden hebben, geloof ik, duidelijk gemaakt dat de KNS met zijn opvoeringen van *Mevr. Warren's bedrijf* in 1909 een ereplaats verdient in de „stage history” van dit stuk. Over de gehele linie waren deze vertoningen een succes; de vertolking was voortreffelijk en vanaf de eerste opvoering betoonde het publiek en de kritiek een grote interesse zonder blijkbaar aanstoot te nemen aan het toch voor die tijd gewaagde thema, wat elders wel gebeurd was. Zonder werkelijk scherpzin-

nig te zijn, bleken de meeste recensenten toch in staat het eigenzinnig talent van Shaw te waarderen en te wijzen op zijn meest frappante dramatische kwaliteiten en defecten. Werk van Shaw zou natuurlijk in de volgende decennia door de KNS nog opgevoerd worden, maar *Mevr. Warren's bedrijf* was er niet meer bij.

NOTEN

- (1) *Bernard Shaw. Collected Letters. 1898-1910*, ed. Dan H. Laurence (London, 1972), p. 894. Laurence laat een annotatie bij deze verwijzing achterwege. Lucile Kellings gezaghebbend overzicht van „Shaw around the World” maakt ook geen gewag van dergelijke Antwerpse voorstellingen (zie Archibald Henderson, *George Bernard Shaw: Man of the Century* (New York, 1956), Appendix 1, p. 920).
- (2) Deze zijn bewaard in de archieven van de KNS, Antwerpen. Ik dank mevr. Marina Deweer, dramaturge, om deze affiches op te sporen en ze mij ter beschikking te stellen.
- (3) Ik heb mij voor informatie over de KNS in deze periode gebaseerd op Lode Monteyne, *De Koninklijke Nederlandse Schouwburg van Antwerpen* (Antwerpen, 1941) en *125 Jaar Koninklijke Nederlandse Schouwburg* (Antwerpen, 1978).
- (4) Zie daarover Shaw. *The Critical Heritage*, ed. T.F. Evans (London, 1976), „Introduction”, pp. 29-32.
- (5) Zie mijn „The First French Performance of *Candida* in Brussels (1907)”, dat zal verschijnen in *Shaw. The Annual of Bernard Shaw Studies* (Pennsylvania).
- (6) Deze opvoering in Rotterdam verdient nader onderzocht te worden, want voor zover ik weet, bestaat er over de vroegere periode van Shaw in Nederland geen informatie.
- (7) *Medaljons: Silhouetten van Vlaamse toneelspelers en toneelspeelsters van Victor Driessens tot Louis Bertrijn* (Antwerpen, 1949), „Silhouet XI”; geen paginering. De gegevens over Mina Dilis-Beersmans werden aan dit werk ontleend.
- (8) Deze en volgende gelijkaardige verwijzingen hebben natuurlijk het jaartal 1909.